

GÖMÖRI GYÖRGY

Oldenburg, Lubieniecki meg a tudós erdélyiek

A Royal Society első évtizedének levelezése

Miután II. Károly visszatért Angliába és elfoglalta trónját, 1660 novemberében kutatótársaság alakult Londonban, amely *Royal Society* (Királyi Természettudományos Társaság) néven a királytól 1662-ben kapta meg statútumát. A Társaság a londoni *Gresham College*-ban tartotta rendszeres üléseit, és 1665 márciusától már folyóiratot adott ki *Philosophical Transactions* címmel. Ennek a folyóiratnak (1665. november 19-én megjelenő) 19. számában Robert Boyle, a kor egyik legjelentősebb, modern értelemben vett első vegyész, a *Sceptical Chymist* szerzője, a bányászatra és általában a bányákra vonatkozó kérdéseket tett közzé *Article of Inquiries Touching Mines*, illetve *Promiscuous Inquiries About Mines* címmel.¹ A kérdések, amelyeket Boyle a kor minden mineralógusához és általában tudósaihoz intézett, hamarosan az adott témához kapcsolódó újabb írást eredményeztek két kevésbé ismert tudós, Thomas Henshaw és Abraham Hill tollából. Ahogyan a folyóirat 1666–1667. évi folyamának 467–469. oldalán közzétett, huszonegy kérdésből álló, a Henshaw–Hill-listát bevezető és Boyle kérdéseire hivatkozó bekezdésben olvasható: „ezeket nemrégiben egy tanult és érdeklődő erdélyihez intéztük, aki Londonból visszatért hazájába, és megígérte, hogy jó válaszokat ad a következő pontokra”.² Ezután következnek a magyarországi és erdélyi bányákra, illetve meleg forrásokra vonatkozó kérdések, amelyek – úgy látszik – élénken foglalkoztatták néhány angol tudós képzeletét. Vannak köztük olyanok, amelyek Paracelsus, Agricola, illetve a 17. század elején Angliában letelepedett magyar tudós, Bánfilhunyadi János óta keringtek a tudományos életben, és vannak másfajta is. Mielőtt megfajtenénk, ki volt ez az Angliában megfordult erdélyi tudós, akinek véleményére annyira adott az akkori angol tudóstársadalom, néhány szót kell szólni a *Royal Society*-nek, valamint Henry Oldenburgnak, a Társaság titkárának általános külföldi tájékozódásáról.

A német születésű, Londonban letelepedett Oldenburgot már 1664-ben érdekeltek a magyarországi események – igaz, elsősorban a török háború kontextusában. Robert Boyle-hoz írott leveleiben több ízben is utalt e háborúra és az

1 *Robert Boyle*: *Article of Inquiries Touching Mines*. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 1(1665–1666) 330–342.; *Uő*: *Promiscuous Inquiries About Mines*. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 1(1665–1666) 342–343.

2 *Thomas Henshaw–Abraham Hill*: *Inquiries for Hungary and Transylvania*. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 2(1666–1667) 467.

azt követő békére.³ Egy 1664. október 31-án kelt levelében például így reagált a vasvári béke megkötésére: „Egész biztos, hogy a Császári Birodalom fegyverszünetet kötött a Törökkel, aminek hirtelensége meglepte a legtöbb embert. A császár nagyon politikusan viselkedett ebben az ügyben [...] olyan feltételeket ajánlott a nagyvezérnek, amelyeket bölcs dolog volt elfogadni, de nem szégyen a császár részéről megadni.”⁴ Mivel Magyarország 1665–1666-ban már nem volt hadszíntér, megint előtérbe kerültek az ottani bányákkal és hőforrásokkal kapcsolatos kérdések. Boyle felhívásának hatására, de Henshaw-nak és Hillnek, illetve magának Oldenburgnak a közvetítésével a *Royal Society* félhivatalos megbízatást adott a fent említett „tanult erdélyinek”, hogy gyűjtse össze és küldje el Londonba a kérdésekre a válaszokat.

Az angolok a huszonegy kérdést részben a már meglévő szakirodalomból szedték össze (utalások vannak a 12. és 13. kérdésben Athanasius Kircherre, illetve „Busbekius”-ra), részben egy általános felmérés részeként tették fel őket. Henshaw-t, amint a *Transactions* ugyanezen számából kiderül, a felvidéki bányákon kívül az egyiptomi természeti viszonyok, például a nílusi krokodilusok szokásai is érdekelték. A magyarországi és erdélyi bányákban persze ekkor még rengeteg arany, ezüst, réz és só is található – mindez élénken foglalkoztatta az angolokat. Henshaw és Hill listáján szerepelnek azonban a budai és székesfehérvári meleg forrásokra vonatkozó kérdések is; e vizek „olyan forrók, hogy a benne fürdők nem merik lábukat letenni a homokba, mert megégeti őket”, illetve kérdés egy olyan „Avernus”-ról, vagyis kénes kipárolgású tóról, melyet a mérges gőzök miatt még a madarak is elkerülnek. Mindenesetre a *Royal Society* várta a részletes választ huszonegy megfogalmazott kérdésére. De hol találták meg azt az erdélyit, akiről úgy gondolták, hogy minderre meg is tud felelni?

A választ Stanislaw Lubienieckinek (1623–1675) Henry Oldenburggal folytatott levelezéséből adhatjuk meg. Ennek megértéséhez azonban szólnunk kell Lubienieckiről és egy másik angliai kapcsolatáról. A lengyel születésű Lubieniecki már Hamburgban élt ekkor, mert el kellett hagynia a hazáját az ariánusoknak (lengyel unitáriusoknak) a svéd háború utáni száműzetése miatt. Hamburgban, majd később Altonában ariánus gyülekezetet vezetett, ezenkívül állandó hírforrása volt a különböző európai udvaroknak, és érdekes tudományos tevékenységet is folytatott. 1664-ben kezdett anyagot gyűjteni egy „aktuális” műhöz az üstökösökről. Tizennyolc európai tudósna írt ez időben azért, hogy informálják az 1664. évi, egész Európában látható üstökösről. Összesen 36 választ kapott, melyeket „communicatiók”, tehát közlemények formájában többkötetes nagy művében, az Amszterdamban 1666 és 1668 között kiadott *Theatrum Cometicum*-ban közzé is tett.⁵

3 The Correspondence of Henry Oldenburg. I–XIII. (= CHO) Ed. A. Rupert Hall–M. Boas Hall. Madison, Wisc.–Milwaukee–London, 1965–1986., II. Letters 332., 335.: 207., 227.

4 I. m. Letter 336.: 252.

5 Először a mű második része jelent meg *Theatri Cometici pars posterior...* címmel 1666-ban – ez a korábbi üstökösök története az Özönvíztől 1665-ig. A 996 oldalas *Theatri Cometici pars prior*

Ehhez a díszes kiállítású, fólió nagyságú könyvhöz számos holland művész készített főleg az üstökösök égi útját, a különböző csillagképeket ábrázoló illusztrációkat. Bár Stanislaw Lubieniecki nem volt hivatásos asztronómus, bizonyos alapvető csillagászati ismeretekkel azért rendelkezett. Lengyel biográfusa, Janusz Tazbir szerint lehet, hogy használta Christian Albrecht holsteini és gottorpi herceg asztronómiai műszereit Gottorpban.⁶ Mindenesetre a *Theatrum Cometicum* rengeteg, a kor legjobb tudósaitól (köztük a már akkor nagy hírű danckai Johannes Heveliusától) származó csillagászati értesülést tartalmazott, és bár magas ára miatt nem lett bestseller, példányait minden fontosabb európai könyvtárban megtaláljuk.

Az üstököskutató Lubienieckinek tudományos kérdésekben nem voltak felekezeti fenntartásai. Éppoly szívesen levelezett német evangélikusokkal, mint itáliai jezsuitákkal (Athanasius Kircher, Giovanni Battista Riccioli), francia katolikusokkal vagy németalföldi szabadgondolkodókkal. Magyar szempontból azok a levelezők a legérdekesebbek, akik az 1660-as években létesített erdélyi kapcsolataiból származnak, illetve azokhoz vezetnek el bennünket. Már korábban is levelezett erdélyiekkel: Janusz Tazbir tud egy 1650. október 19-én Bethlen Ferenchez, II. Rákóczi György udvarmesteréhez és Lengyelországban jól ismert diplomatájához intézett levélről, melyben a lengyel ariánus felajánlja neki a szolgálatait.⁷ Amikor az erdélyi csapatok a lengyelországi hadjárat idején elfoglalták Krakkót, Lubieniecki alkalmi lelkészként istentiszteletet tartott nekik, Petrityvity-Horváth Kozma szavaival: „Pünkösöd napján Stanislaus Lubienecius deákul prédikált nekünk, s úrvacsoráját is osztott.”⁸ A kapcsolat az erdélyiekkel Lubieniecki emigrációja idején is fennmaradt. Bethlen Miklós az önéletírásában szűkszavúan említette csupán, hogy Párizsból hazafelé menet Hamburgban megállt „maga a város és egy lengyel [...] kedvéért”, nem írta azonban le lengyel vendéglátója nevét. Ennek ellenére bizonyosra vehetjük, hogy Stanislaw Lubienieckiről van szó, akit egyik (keltezetlen, de alighanem 1665-ös) levelében mint hamburgi postacímét is megadott hajdani tanárának, az akkor már Durhamben élő Isaac Basire-nek.⁹ Vagyis az Oldenburg-kapcsolat előtt feltűnt már Lubieniecki, mint összekötő kapocs Anglia és Erdély között. Valószínűleg (Adam Frank mellett) Bethlen Miklós beszélt először Lubienieckinek 1664-ben a Londonban ekkor latin nyelviskolát működtető és *Examen Doctrinae*

Communicationes... Lubienieckinek az európai tudósokkal folytatott levelezését adta közre. Ez és a mű harmadik része, a *Theatri Cometicí Exitus de significatione comentarum* c. összefoglalás 1667-ben, ill. 1668-ban került kiadásra.

6 *Janusz Tazbir*: Stando Lubentius Moriar. Biografia Stanisława Lubienieckiego. Warsaw, 2003. 169.

7 I. m. 54.

8 *Petrytyvity-Horváth Kozma*: Önéletírása. In: Magyar gondolkodók. 17. század. Vál., szöveggond., jegyzetek: Tarnóc Márton. Bp. 1979. (Magyar remekírók) 1046.

9 „Közben várom leveledet [...] mit alkalmasan elküldhetsz, ha kereskedői segédlettel vagy Hamburgba irányítod ezzel a címzéssel: Lubenyitz Szaniszló úrnak, stb. Hamburgba.” Bethlen Miklós levelei (1657–1698). 1. Összegyűjt., sajtó alá rend., a bev. és a tárgyi jegyzeteket írta: Jankovics József. Bp. 1987. (Régi Magyar Prózái Emlékek 6/1.) 610., ill. latin eredetije: 128–129.

Ariano-Sociniana címen ariánusellenes teológiai művet kiadó (London, 1662.) Jászberényi P. Pálról, amikor Hamburgban nála időzött egy napot. Megjegyezzük: lehet, hogy egy évvel később Bethlen megint Hamburgban járt.¹⁰ (Az utóbbira egyetlen adatunk van csupán, és az sem kizárt, hogy Lubieniecki „possidet dono” formulája, amivel könyvet adott Bethlennek, nem személyes, hanem csak tervezett könyvajándékot takar ezúttal, amit a lengyel emigráns egy másik erdélyivel remélt elküldeni. Ő aztán mégsem vitte el a könyvet, hiszen azt majd hatvan évvel később egy másik peregrinus, Borosnyai János Lukács fedezte fel Leidenben, és juttatta vissza a Bethlen családnak.)

Jászberényi P. Pál lett tehát a *Theatrum Cometicum* első angliai informátora. Ezzel kapcsolatban Lubienieckinek Jászberényihez írt első levelét kell idéznünk, amely megnyitja nagy művének XXIII. számú, *Communicatio Londino-Bereniana* című fejezetét. Ez a rövid latin nyelvű levél Hamburgból van keltezve 1664 decemberének utolsó napjaiban, benne a lengyel emigráns arra hivatkozik, hogy levelező barátságukat Jászberényi kezdeményezte (talán azzal, hogy megküldte neki fentebb említett, 1662-ben Londonban megjelent könyvét): „Amicitiae Tecum initae, humanitate Tua provocatus, deesse nunquam volo”.¹¹ Ezután arra kérte fel Jászberényit, hogy számoljon be arról, miként látták a mintegy negyven nappal korábban feltűnt üstökösöt az angol megfigyelők és tudósok.

Erre a levélre a londoni magyar latintanár számos forrásból összeszedett hosszú beszámolóval válaszolt, amit Stanislaw Lubieniecki *Observationes, Discursus et Judicia non-nullorum Mathematicorum de Nuperiori Cometa* címmel tett közzé könyvében. A nyolc részből álló beszámoló két és fél fólió-oldalra rúg és az 1664–1665-ös üstökös legtüzetesebb leírásai közé tartozik. Előtte Jászberényi bevezetőül csak pár sort írt – nem ő a szerző, csupán közvetít, összegyűjtve és elküldve különböző angolok megfigyeléseit és kommentárjait. Rámutat továbbá arra is, hogy mint mindig Angliában, különböző vélekedések kerültek forgalomba az üstökös megjelenését illetően. Nem mindenki vallja tehát, amit az általa is a szemelvényben idézett Dr. Ford, hogy „az üstökösök természetes okokra vezethetők vissza, nekünk sem jót, sem rosszat nem jelentenek”.¹² Egyébként Dr. Ford mellett Jászberényi további három természettudós, Dr. Wright, Gargrave és Pontaeus megfigyeléseiből idézett részleteket, valamint két matematikus (John Collin[s], Thomas Street), egy teleszkópos megfigyelő (Rivius) és egy hajóskapitány (Morgan kapitány) észrevételeit közölte az üstökösről. Mindezt Lubieniecki 1665. február 11-én kelt levelében köszönte meg Jászberényinek, ahol arra a megállapításra jutott, hogy „az üstökösöket és más

10 Kolozsvárt (Bibl. Centrala, Coll. Speciale BMV 3683.) fennmaradt egy példány Bethlen János *Transylvanicarum Libri Quator* c. 1663-as kiadású könyvéből, amelyen a következő dedikáció olvasható: „Stanislaus Lubienietzki possidet dono Nicolai Betlenii Joan F. Hamburgi 1665”. Ezért az adatért Tóth Zsombort illeti köszönet.

11 *Stanislaw de Lubienietzki Equitis Poloni: Theatrum Cometicum*. II. Amsterdam, 1668. 687.

12 „de Cometis judicandi censeo, quam eos ex naturalibus suis causis dependere, nec malum, nec bonum singulare nobis denunciare”. I. m. 688.

égi jelenségeket sem ignorálni, sem félni nem kell, hanem nyugodt lélekkel kell azokat mérlegelni”.¹³

Erre a levélre nem érkezett válasz, így 1665. július 25-én Lubieniecki újabb levelet intézett Jászberényihez. Ebben hivatkozik ugyanaz év februárjában elküldött levelére, majd név szerint felsorolja azokat a kiválóságokat, akik az üstökös ügyében kezdeményezett megkeresésére már válaszoltak, úgymint Hevelius, Bartholinus, Fernelius, Leuneschlossius, Placentinus, Gravius, Büthner, Kircher, Riccioli, Curtius és Schott. Újabb adatokat kér Jászberényitől a december–januári, illetve az áprilisi kométa-feltűnésekről és szeretné, ha a londoni magyar azokat egyenesen Amszterdamba, „közös barátunkhoz, az igen művelt, emberséges ifjú Adam Frankhoz küldené, akinek szorgalma [...] igen nagy mértékben hozzájárul ennek a [készülő] könyvnek a kiadásához”. A lap margóján pedig egyenesen ez áll summaként: „*Adamus Francus editionis hujus operis curator*”, vagyis hogy Frank gondozza a *Theatrum Cometicum* kiadását.¹⁴ Úgy tűnik tehát, ifjabb Frank Ádám volt az az 1660 óta Hollandiában tartózkodó erdélyi száz unitárius, akinek a legtöbb köze volt a szerző után ahhoz, hogy Lubieniecki műve méltó formában, fólió díszkiadásban lásson napvilágot 1666–1667-ben, illetve 1668-ban.

Jászberényi P. Pál az Angliában még érvényes régi naptár szerint 1665. szeptember 6-án (vagyis az új naptár szerint 16-án) válaszolt a levélre Windsorból (Vinsoria): azt írta, Lubienieckinek Adam Frank gondjaira bízott júliusi levelét csak nemrég, augusztus 29-én kapta meg. Mellékelt azonban az 1665. évi áprilisi üstökösről „literátus férfiaktól” származó két levelet, melyek közül az egyikben Johannes Gadbury matematikus és pamfletíró azzal kezdi beszámolóját, ritka dolog, hogy ugyanabban az évben egyszerre három üstökös is megjelenjen és ezek közül az első, meglehet, a török császár halálát jelenti, a második ellenben pestist és éhínséget jósol. (Mivel éppen ekkor dühöngött a pestis Londonban, az üstököst könnyen össze lehetett kapcsolni a járvánnyal.) A másodikként citált tudós, Johannes Megalinus svéd matematikus jóval szkeptikusabb volt az üstökösök jelentését illetően – példaként felhozta az általa Livóniában 1651-ben megfigyelt üstökösöt, amely semmilyen háborúságot vagy királyi halált nem okozott. Megalinusról, aki a dorpati egyetemen szerzett képe-sítést és a hatvanas évek elején Londonban jó barátságba keveredett Jászberényivel, annyit megjegyezhetünk, hogy ügyesen verselt latinul; ez okból belekerült a *Lacrymae Hungaricae* címmel Londonban 1655 elején kiadott Zrínyi-gyászantológiába. Olyan verssel szerepel a kiadványban, amelyik összekapcsolja Zrínyi Miklós gróf nevét más törökverőkkel, mint amilyen Tamerlán, Szkander bég és Hunyadi János!¹⁵

13 I. m. 689.

14 I. m. 691. Tazbir említi Frankot könyvében, de nem tudja azonosítani: *J. Tazbir*: i. m. 176. és 262.

15 A vers aláírása: „Joannes Megalinus S.”. Magyar prózafordítása: *Joannes Megalinus: A kiváló Zrínyi Miklós gróf sírjára*. Ld. *Bene Sándor*: „Lacrymae Hungaricae”. A Zrínyi Miklós halálára Londonban kiadott gyászversek. In: Angol életrajz Zrínyi Miklósról. London, 1664. Bev., szerk., jegyz. Kovács Sándor Iván. Bp. 1987. (Zrínyi-könyvtár II.) 357–358.

A következő levelet megint Lubieniecki írta Jászberényinek 1665. október 17/27-én. Ebben beszámol egy Hamburgon átutazó, a hazájába visszatérő magyar látogatásáról, akit „Dominus Czusius” néven említ, és aki minden valószínűség szerint Csúzi Cseh Jakabbal azonos. Úgy tűnik, Lubieniecki csak ettől az alighanem Londonban is megfordult peregrinustól tudta meg, mit csinál valaképpen I. Rákóczi Ferenc hajdani nevelője a ködös Albionban, valamint hogy milyen roppant nagy a sikere latin nyelviskolájának és kiadványainak.¹⁶ A *Theatrum Cometicum* szerkesztője eddig is tisztelte Jászberényit, ezután, ha lehet, még jobban becsüli és igényli a segítségét. Ugyanakkor beszámol újabb levelezőiről, a számuk már harminc felé jár, közöttük van Rautenstein, Heinsius, Bullialdus, Azout és Gruter is. Most éppen az üstökösök történetén dolgozik, ahhoz kér anyagot. S mivel a hír a londoni pestisjárványról Hamburgba is eljutott már, részvétellel szól az angolok sorsáról, és kifejezi azon óháját, hogy bár csak hamarosan vége lenne a szörnyű dögvésznek. Reméli, hogy hamarosan megint levelet kap Jászberényitől.

Jászberényi P. Pál azonban ezúttal megint hosszan hallgatott és majd csak hónapokkal később, 1666. augusztus 17/27-én válaszolt. Azt írta, az asztrológusok többféleképpen értékelik az 1666-os évet, van aki a Nap járásának változásából vezeti le a történeteket, mások pedig a Saturnus és a Jupiter három éve tartó együttállásának tulajdonítják a pestist és az angol–holland háborút. A Hollandia fölött feltűnt új üstökösről nem tud semmit. Viszont a leveléhez csatolt egy friss angol jelentést az angol flottának a hollandok felett aratott győzelméről (*Cladem et Fugam Hollandorum*).¹⁷

Lubieniecki megértette ugyan Jászberényi hallgatását, de valamivel korábban, 1666 közepe táján elvesztette a türelmét és újabb angol levelezőpartnert keresett magának. Mivel annyi jó visszajelzést kapott Európa számtalan tudósától, úgy érezte, ideje, hogy fölvegye a kapcsolatot a londoni *Royal Society*vel. Tette ezt – és ez talán kissé meg is lepi a 17. század angol és magyar kutatóit – egy erdélyi ember segítségével! Az illető a már korábban említett ifjabb Adam Frank, aki Amszterdamban segítette Lubieniecki ügyeinek intézésében. De lásuk a Stanislaw Lubienieckitől Henry Oldenburgnak, a *Royal Society* titkárának 1666. július 10-én küldött levél ide vonatkozó sorait:

„Mennyire örülök, hogy ma kiváló barátomtól, az erdélyi Adam Franktól, a jó tudományok jeles barátjától megtudtam, hogy egy bizonyos barátodon keresztül megkérdezted, levelezhetnél-e velem? Nekem kellett volna ezt megkérnem, de jóindulatod megelőzött. Mivel ezen a kedves közvetítőn, *Jászberényi Pálon* át megfigyeléseket kaptam arról a jelenlegi üstökösről a Corvus és Lepus konstellációjában, amit híres városokban figyeltek meg, stb.”¹⁸

16 S. de Lubienietski: i. m. 693. Csuzi Cseh Jakab 1665. júl. 27-én szerzett teológiai doktorátust Franekerben és még ugyanebben az évben hazatért. *Zoványi Jenő*: Csuzi Cseh Jakab. In: *Uő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp. 1977.³ 130.

17 S. de Lubienietski: i. m. 694.

18 CHO III. 179.

Oldenburg neve jószerivel ismeretlen a magyar szakirodalomban, legalábbis a filológusok és a történészek sokkal kevésbé ismerik, mint a *Royal Society* későbbi titkárait. Érdekes alakja volt a 17. század második felében meginduló szellemi pezsgésnek, ami egyfajta elő-felvilágosodás talaját készítette elő a restauráció utáni Angliában. Henry Oldenburg brémai születésű német volt, apja a brémai akadémián tanított, majd Dorpatban lett professzor. A (kálvinista) ifjabb Oldenburg először Brémában teológiát végzett, egy ideig Utrechtben is tanult, majd 1640-ben látogatott először Angliába. Sokat utazott, ismerte Oliver Cromwellt, de találkozott és levelet váltott Miltonnal is. Alighanem oxfordi összeköttetéseknek, főként Robert Boyle támogatásának köszönhető, hogy John Wilkinsszel együtt 1662-ben a *Royal Society* egyik titkára lett,¹⁹ és ő volt az, aki 1663-tól az adminisztratív teendőket, a levelezést és a Társaság folyóiratának a szerkesztését is ellátta. A levelezést részben saját nevén, illetve később (Joseph Williamsonnak, a *State Paper Office* vezetőjének a kérésére) „Mr. Grubendol” álnéven, illetve postafiók néven bonyolította.

Ebben a minőségében kezdett (latinul) levelezni Lubienieckivel, akinek munkáját ismeretlenül is nagyra értékelte. Mint a már idézett levélrészletből kitétnik, Oldenburg jól ismerte a Charing Crosson latin nyelviskolát működtető és más tudós angolok társaságában forgolódo Jászberényit,²⁰ olyannyira, hogy igénybe vette a segítségét a hamburgi lengyel tudóssal való kapcsolat megteremtéséhez. S mivel számon tartotta Henshaw és Hill magyar–erdélyi kívánságlistáját, a feltett kérdésekre pedig feleletet várt, kapóra jött az új külföldi levelező, akin keresztül híreket, meg fontosabb új könyveket szerezhetett be a kontinensről, illetve akit más szívességekre is megkérhetett. Az utóbbi hamarosan be is következett, méghozzá eléggé meglepő formában.

De térjünk még vissza Stanislaw Lubieniecki utolsó két, Jászberényihez írt leveléhez. A régi naptár szerint 1666. augusztus 25-én, illetve ugyanazon év októberében kelt levelekben kevés az újdonság; mindössze annyi látszik belőlük, hogy nem nagyon hisz Lubieniecki azoknak az asztrológusoknak, akik szerint egy üstökös *okozta* volna az angol–holland háborút. Világosan megírta, hogy sem a két ország tengeri háborújáért, sem más szerencsétlenségekért nem lehet okolni az üstököst, a háborúkat ugyanis az egyes államok területszerzési igénye, és valamilyen meggondolatlan emberi cselekedet váltja ki.²¹ A későbbi levélben pedig hosszan szánakozott a Nagy Tűzvész sújtotta London sorsán, ahol (ahogyan alighanem az amszterdami vagy a hamburgi hírlapokból értesült) 90 templom és 20 000 épület lett a lángok martaléka.²² Megint hangsúlyozta, ez nem az

19 *Marie Boas Hall*: Oldenburg, Henry. In: Oxford Dictionary of National Biography. From the earliest times to the year 2000. 41. Norbury–Osborn. Ed. H. C. G. Matthew–Brian Harrison. Oxford, 2004. 675.

20 Akit az Oldenburg-levelezés szerkesztői képtelenek azonosítani: CHO III. 182.

21 *S. de Lubienietski*: i. m. II. 695.

22 A valós számok: 87 templom és több mint 13 000 ház. Ld. Great Fire 1666. In: The London Encyclopaedia. Ed. B. Weinreb–C. Hibbert. London, 1983. 334.

üstökös miatt történt, nincs ok-okozati összefüggés a kométák és a földi események között. Lám, lengyel földön, meg „a Te hazádban”, Erdélyben és Magyarországon is béke van, pedig ott is látták az üstököst. És bár a *Theatrum Cometicum* legtöbb tudós munkatársa osztotta Lubieniecki nézeteit, mégis akadtak olyan levelezők, akik (mint nem sokkal régebben még Kepler is!) valamilyen égi jelnek vélték a kométákat, amelyek, ha a világ végét nem is, de nagy felfordulást, ha ugyan nem tragikus eseményt jelentenek. Ezt az eléggé meggyökerezett hiedelmet majd csak néhány évvel Lubieniecki és Oldenburg halála után cáfolta meg véglegesen két tudós, Pierre Bayle Hollandiában, illetve Isaac Newton a Londonban kiadott könyveiben.²³

Henry Oldenburg eddigi neves angol és amerikai kutatói általában nemcsak Oldenburg és Lubieniecki kapcsolatát kezelték felületesen, hanem a *Royal Society* titkárának minden olyan ismerősét, vagy pártfogoltját is, akik személyét képtelenek voltak azonosítani. Marie Boas Hall például a nemrég megjelent könyvében nem veszi észre, hogy *nem* (az Oldenburgot első levelében valóban hízelgő szavakkal magasztaló) Lubieniecki kezdeményezte kettőjük levelezését, hanem (mint ez a fentebb idézett levélből is kiderül) a londoni tudós tette meg az első lépéseket ez irányban. Az a tény, hogy „Oldenburg nem adott [Lubienieckinek] információt az üstökösökről”,²⁴ teljesen irreleváns, hiszen korábban Jászberényi bőségesen megtette ezt már helyette! Arra vonatkozólag pedig, hogy mennyire becsülte Oldenburg Lubieniecki munkásságát, nyomós bizonyíték lehet a *Philosophical Transactions of the Royal Society* 1668-as folyamának 35. száma, amely rövid, de pozitív hangú ismertetést közölt „Stanislaw de Lubienietz” frissen megjelent *Theatrum Cometicum*-áról.²⁵ A kis – aláíratlan – cikk szerzője pedig nem más, mint Henry Oldenburg.

Az ő levelezését forgatva visszatérhetünk a tanulmányunk elején feltett kérdéshez: mit kezdett Oldenburg a *Royal Society* által jóváhagyott Henshaw–Hill-féle kívánságlistával? 1667 tavaszán már tudta, kit válasszon emberéül. Ezt Stanislaw Lubienieckihez írt 1667. március 14/24-i latin levele bizonyítja, melyben arról szól, hogy egy korábbi levelében már sürgette kettőjük kapcsolatának és a „filozófiai levelezés” bővítését; ezt most a következő kéréssel ismétli meg: „Újra ezt teszem az erdélyi, s egyszersmind világpolgár [*Transylvanum juxta ac Cosmopolitam*] Marcus úron keresztül, aki a tudományokban és jellemét illetően is kiváló, s aki ezt a levelet neked majd átadja. Rendelkezésedre áll majd és el kell látnod őt (velem együtt) megbízatásokkal az Erdélyre és Magyarországra vonatkozó filozófiai ügyeket illetően.” Ezután néhány mondat következik a filozófusok kötelességeiről és arról, hogyan lehetne együttes erővel valami-

23 *Pierre Bayle*: Pensées sur la comète de 1680. Rotterdam, 1682., valamint: *Isaac Newton*: Principia mathematica. London, 1687.

24 *Marie Boas Hall*: Henry Oldenburg. Shaping the Royal Society. Oxford, 2002. 152.

25 Stanislaw de Lubienietz: *Theatrum Cometicum*. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 3(1668) 691–692. Könyvtárában is fennmaradt Lubieniecki könyve, ld. *Noel Malcolm*: The Library of Henry Oldenburg. *The Electronic British Library Journal* 2005. Art. 7. 10. és 22.

lyen „természetfilozófiát” létrehozni, majd így folytatja Oldenburg: „Ezt te is elő fogod segíteni, és [...] *Marcus* úr is, ha nem tévedek, ezt fogja energikusan tenni a dunai vidékeken és a Németországhoz tartozó szomszédos területeken, ahová most siet.”²⁶

Ki ez a rejtélyes erdélyi „*Marcus*”, akit az Oldenburg-levelezés szerkesztői nem tudtak azonosítani? Nem más, mint a Leidenben ifjabb Frank Ádámmal és Ádám (Rázmán) Péterrel egy időben (1660. augusztus 28-án matrikuláló),²⁷ külföldön tanuló és tanító Szentiványi Márkos Dániel unitárius teológus, aki (úgy látszik) a filozófiában és a tudományokban is jártas férfiú volt. Angliai peregrinációjáról eddig is tudtunk, Herepei János is írt már róla röviden,²⁸ de ariánus és egyéb külföldi kapcsolataival alig foglalkoztak a kutatók. S annak érdekében, hogy a Lubienieckinek írt ajánlólevél kicsit általános megfogalmazása konkrétabb legyen, Oldenburg még aznap ajánlólevelet írt Szentiványi Márkos számára, amit ezúttal a boroszlói Philip Jacob Sachs à Lewenheimb természettudósnak és császári tanácsosnak címzett. A levelet megint csak a hazájába visszatérő erdélyi pergerinus viszi magával és fogja majd átadni a címzettnek. Más szóval, Henry Oldenburg kikérdezte erdélyi ismerősét, merre kíván visszatérni Erdélybe, és mivel Szentiványi Márkos akkor még az Amszterdam–Hamburg–Boroszló–Kolozsvár tervezett útvonalat adta meg, így jöhetett szóba Sachs, aki már korábban, 1665-ben felvette a *Royal Society*vel a levelező kapcsolatot. Ebben a korábbi levelében a boroszlói orvos és természettudós, akit főleg a tengeri rákok, kagylók, meg csigák érdekeltek (*Oceanus macro-microcosmicus...* címen adott ki egy értekezést 1664-ben, egy másik tudományos művét pedig megküldte Oldenburgnak) beszámolt egy, a *Collegium Naturae Curiosorum* címen működő németországi tudós társaságról, melynek tagja lett. Oldenburgot ennek a tevékenysége is érdekelte, a Sachsnek írt ajánlólevelében ugyanakkor előadja, miért olyan fontos neki ez a „*Dominus Marcus*”: „Márkus úr megígérte, hogy közöl velünk mindent, ami Magyarországon és Erdélyben figyelemre méltó az ásványkincsek, források, meleg források stb. tekintetében”.²⁹ Más szóval, a kitűnő erdélyi polihisztor fog válaszolni mindazon kérdésekre, melyeket Henshaw és Hill a Társaság nevében megfogalmaztak és azt is elmondja majd Sachsnek, hogyan lehet biztonságosan eljuttatni olyan mintadarabokat (*adjectis rerum naturalium specimenibus*) Londonba, melyeket a sziléziai természeti kincsekből a boroszlói tudós Oldenburgnak kiválogat, esetleg előkészít.

Igen ám, de Szentiványi Márkos tervei útközben módosultak. Nem a korábban megjelölt útvonalon tért vissza Erdélybe, hanem más módon – és számunkra ez a lényeges –, nem Hamburgon át tette meg az utat. Lubieniecki ugyanis hiába

26 CHO III. Letter 618.: 362–363.

27 *Gömöri György*: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789. Bp. 2005. 131., 165. és 292. tétel.

28 Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei. Bp.–Szeged, 1971. 330. és 430.

29 CHO III. Letter 619.: 364–365.

várta az erdélyi tudóst, mindaddig, amíg meg nem tudta – Amszterdamból, Márkos honfitársától, Adam Franktól –, hogy az erdélyi peregrinus más utat választott: „nem jött el hozzám, hanem Amszterdamból egyenesen Stettinbe utazott”³⁰ – tudósította Lubieniecki Henry Oldenburgot 1667. október 11/21-én. Igaz, szinte alig pár héttel később Oldenburg máshonnan is értesült erdélyi megbízottja hollétéről, aki történetesen német földön, de nem Sziléziában, hanem az Odera melletti Frankfurtban volt, ahol Ádám (Rázmán) Péterrel együtt 1667. október 16-án matrikulált.³¹ Eltöltöttek itt még egy egyetemi évet, hogy 1668 nyarán végleg hazatérjenek Kolozsvárra. Arról, hogy Szentiványi Márkos Frankfurtban végez most tanulmányokat, az ottani egyetem természettudományokkal is foglalkozó görög nyelv- és történelemtanára, Johann Cristoph Beckman tájékoztatta Oldenburgot egy 1667. november 10-én kelt részletes levelében. Ebből többi közt az is kiderül, hogy Beckman korábban járt már Angliában, ismeri Hooke-ot és ha Márkos befejezi magyar tudományos „gyűjteményének” az összeállítását, (*seine natürliche Collection aus Hungarn*), akkor rajta keresztül fogja azt továbbítani Oldenburgnak.³² Ettől kicsit megnyugodott ugyan, de Oldenburg továbbra is szerette volna tudni, hogy mi van az „erdélyire” bízott kérdésekkel, mikor kap rájuk pontos választ, illetve mikor kap ásványmintákat vagy csalódnia kell végül.

Lehetséges, hogy az unitárius teológus a hazatérése után megpróbált válaszolni a *Royal Society*nek a Henshaw-Hill-féle kérdésekre, de erről szóló levele, vagy levelei elvesztek; lehet persze, hogy egészen egyszerűen nem ért rá foglalkozni ezekkel az ügyekkel. A kolozsvári unitárius iskola rektoraként rengeteg tennivaló szakadt a nyakába és hiába készült rá, hogy majd előveszi és számos ismerősét kikérdezve végül megválaszolja a *Royal Society* kérdéseit, nem jutott hozzá.

Oldenburg viszont nem hagyta annyiban az ügyet. Egy évig várt ugyan még, de amikor 1668 decemberében akadt jelentkező, aki „Dominus Marcus” helyett vállalkozott a megtisztelő feladat elvégzésének egy részére, tehát arra, hogy legalább a *felső-magyarországi bányákról* helyszíni beszámolót küldjön, kapva-kapott az alkalmon. Ezt az önkéntes jelentkezőt Dr. Edward Browne-nak hívták és a híres norwichi Thomas Browne-nak, a *Religio Medici* szerzőjének volt a fia, aki ekkor még eléggé fiatal ember, mindössze 24 éves volt. Edward Browne Cambridge-ben szerzett (B.A. fokon) orvosi képesítést, majd 1664-ben utazgatni kezdett. Először Észak-Itáliában járt, majd Oxfordban tanult tovább, ahol 1667 nyarán avatták az orvostudomány doktorává (ekkortól írhatta tehát az M.D. fokozatot a neve mellé). 1668 augusztusában azonban újabb külföldi útra indult: Hollandián, Belgiumon és Németországon át Bécsbe tartott, ahol hosszabb időt szándékozott eltölteni.

30 CHO IV. Letter 676.: 512–513.

31 *Gömöri Gy.*: i. m. 165. tétel.

32 CHO IV. 585. J. C. Beckman később szép karriert futott be, 1691-ben már ő volt a frankfurti egyetem rektora, vö. *Bethlen Mihály: Útinaplója [1691–1695]*. Sajtó alá rend., az utószót írta: Jankovics József. Bp. 1981. (Bibliotheca Historica) 20.

Bécsből egy Hans Beck nevű polgár házából keletkezett Browne 1668. november 26./december 6-án Oldenburghoz intézett első levelét, melyben felajánlja szolgálatait a *Royal Society*nek. Levelét angolul fogalmazta és hízelgő szavakkal kezdte: Európa-szerte nagy becsben tartják a tudósok Oldenburg nevét. Majd így folytatta: „ha bármilyen módon Önnek vagy a *Royal Society*nek szolgálatára tudok lenni bármiben külföldön, tetszése szerint rendelkezzen velem; ha még nem kapott leírást a körmöc- és selmecbányai, valamint a besztercebányai aranybányákról [*the Goldmines at Chremnitz Chemnitz and Novisolium*], illetve a brunswicki ezüsbányákról, vagy más természeti különlegességekről Németországban, Csehországban vagy Ausztriában”.³³ Megígérte, hogy mindezekről megbízható beszámolót küld, mert most éppen Konstantinápolyba készül, ahonnan (Bécsbe visszatérőben) alkalma lesz alaposan is megnézni a fent nevezett bányákat.

Oldenburg azonnal válaszolt Browne-nak: természetesen igényt tart a szolgálataira és mintapéldányokat kért különböző ásványokból. Továbbá mellékelte egy „memorandumot”, egyfajta tudományos kérdőívet, melynek a következő címet adta: *Memoriall For Mr Marcus*.³⁴ Ez tulajdonképpen a Henshaw-Hill-féle kívánságlista egy változata, az első tizenkét kérdés közös bennük, és csak a 13–20., a már nem a bányákra, hanem más természeti jelenségekre vonatkozó kérdéseket törölte Oldenburg; a két angol tudós 21. kérdését pedig tizenharmadikként tette fel. Bár Oldenburgnak a memorandumhoz mellékelte sorai elvesztek, Browne következő (Bécs, február 4/14.) leveléből, meg a „Mr Marcus”-nak címzett, fent említett listából következtethetünk annak tartalmára. Figyelemre méltó, hogy bár most már Edward Browne-nal levelezett, Oldenburg még mindig szerette volna megtalálni a valahol elkallódott Szentiványi Márkos Dánielt.

Browne válaszában tudatta, hogy egy Londonba készülő „Magdoel” (MacDougall) nevű ír úriemberrel küld ásványokat: e célra vannak lengyelországi sókristályai, antimon-darabjai, de van cinnabaritja és szép kristályos magyar réz- vagy zöldgálica is. Közölte továbbá, hogy Peter Lambeck, a császári könyvtáros felajánlotta szolgálatait Oldenburgnak, illetve a *Royal Society*nek. Pontosabb útbaigazítást kért az Oldenburg-memorandumban említett „Herrn-grundt”-ról, amiről Oldenburgnak is elég ködös fogalmai voltak egyébként (valahol Besztercebányától egy magyar mérföldre található, alighanem Stubnya irányában). Ami pedig „Marcus Marci” illeti, őt sajnos nem találta, pontosabb címét kéri.³⁵

Ennél az utolsó mondatnál az eddigi Oldenburg-levelezést ismerő olvasó elcsodálkozik: hogy kerül ide „Marcus Marci”? Kivel keveri össze a *Royal Society* titkára az erdélyi peregrinus „Mr Marcus”-t? Bizonytalán egy 1595-ös születésű landskroni cseh–német orvossal és filozófussal, aki a Johannes Marcus Marci névre hallgatott és a Browne-level megírásának időpontjában már nem is élt. Ez

33 CHO V. 205. Bár a szerkesztő „Browne”-t írt, a levélíró „Brown”-ként írta alá nevét.

34 I. m. Letter 1046. bis. 261.

35 I. m. Letter 1097.: 380. A „Herregrundt”-ra vonatkozó információk már megtalálhatók: *Athanasius Kircher: Mundus Subterraneus*. I. Amsterdam, 1665. 185.

a főleg latinul értekező német tudós (1662-ban kiadott egyik művének a címe *Philosophia vetus restituta* volt) III. Ferdinánd császár udvari orvosaként működött, életének nagyobbik részét Prágában töltötte és sohasem járt Angliában.³⁶ Nem tudni, kitől és mit hallott róla Oldenburg, de mivel korábban világosan megírta Lubienieckinek és Sachsnak is, hogy az a „Márkus úr”, akitől információkat szeretne kapni, *erdélyi magyar*, pillanatnyi amnéziájának tudható be csupán, hogy egy hasonló nevű, jóval idősebb (1667-ben már hetven éven felüli!) német után nyomozott. Nem csoda, hogy Browne nem találta Bécsben ezt az embert, erre különben Oldenburg is rájött, mert következő (1669. március elsején kelt) levelében azt írta: „Marcus Marci”-ról megtudta, hogy Prágában kell őt keresni, és Browne írjon neki latinul, hogy vegye föl a levelezést Oldenburggal.³⁷

Browne közben már készült haza, s mivel Oldenburg meghívta, hogy legyen a *Royal Society* tagja és számoljon be utazásai eredményeiről, 1669. június 5/15-én hozzátette Browne-hoz írt levelében: el ne felejtse rávenni „Marcus Marcit, vagy egy más megbízható és érdeklődő filozófust arról a vidékről, aki állandó filozófiai kapcsolatban lehetne velünk”.³⁸ Ez a rendkívül szívós nyomozás az elveszett „Mr Marcus” után, úgy tűnik, arra vall, hogy egyrészt az akkori angol tudósok közt igen nagy volt az érdeklődés a magyarországi és erdélyi bányák iránt, másrészt pedig arra, hogy maradandó nyomot hagyott Oldenburgban Szentiványi Márkos Dániel műveltsége és a kor színvonalán álló tudományos tájékozottsága; ezért ragaszkodott évekig az információk beszerzését illetően a Londonban járt erdélyi személyéhez. A szövevényes történet vége az, hogy Edward Browne Angliába visszatérőben eljutott Prágába, ahol kérdezősködött, hol találja Marcus Marcit; azt a választ kapta, hogy a filozófus már két éve meghalt.³⁹

Arra vonatkozólag, hogy milyen fontosságot tulajdonított ekkoriban Oldenburg a német és magyar tudósokkal fenntartandó kapcsolatoknak, bizonyítékul szolgál a Dr. Thomas Coxe-nak írt levele is. Nem tudni, kitől hallotta, hogy Coxe Magyarországra készül, illetve, hogy át fog utazni az országon, mindenestre újabb kérdőívet szerkesztett *Inquirenda per Germaniam et Hungariam, Commendata Domino Thomae Coxe* címmel. Kérdéseiből öt pont (a 2., 3., 4., 6. és 10. számú) Magyarországra vonatkozik; az utolsót érdemes közülük idézni: „Készítsen nekünk elő levelezést olyan németországi, vagy magyarországi emberekkel, akik kitűnnek a kísérleti filozófiában [*experimental philosophy*] a matematikában, mechanikában, anatómiában, kémiában és az orvostudományban”.⁴⁰ Más szóval: Oldenburg természettudományos polihisztorokat keresett ezeken a vidékeken, mert úgy gondolta, ők hajthatják a legtöbb hasznot a *Royal Society* vizsgálódásai szempontjából.

36 Prante: Marci. In: Allgemeine Deutsche Biographie. XX. Maaß–Kaiser Maximilian II. Leipzig, 1884. 302.

37 CHO V. Letter 1120.: 420.

38 CHO VI. 9.

39 Pontosan 1667. dec. 30-án. Browne ezt a levelét már Norwichból írta: CHO VI. Letter 1377.: 450.

40 I. m. 77.

Coxe-ban talán igen, Dr. Edward Browne-ban azonban nem kellett csalódnia. A derék orvos, nem sokkal a hazatérése után Norwichból, részletes beszámolót küldött Oldenburgnak a felső-magyarországi, valamint az erdélyi sóbányákról. Jelentéséhez (1670. február 3/13-án) két doboz mintapéldányt mellékelte Londonba sókristályból, illetve közönséges asztali sóból (A és B doboz). Beszámolójában előadta, ezek részben két erdélyi bányából, részben egy Eperjes környéki bányából származnak. Az erdélyi bányák egyike Máramaros megyében, Huszt közelében található, a tulajdonosa (a magyar nyelvvel hadilábon álló) Browne szerint „Redej Ferenknj”, vagyis Rhédey Ferencné.⁴¹ A másik két bánya Désen és Tordán (Browne szerint „Fordán”), illetve Széken és Vízaknán („Sziak” és „Dizaknel”) fekszik, ezekről a máramarosi bánya örökösének, Thököly („Teokesly”) István grófnak az egyik embere informálta az angol utazót. Ami a felvidéki bányát illeti, amikor Browne Trencsénben „Rothall” gróffal találkozott, a kíséretéből írta le neki valaki az Eperjestől mintegy félórai járásra lévő és még ma is működő sóvári (ma: „solivári”) bányát. Az ottani állapotokról hat bekezdésben számolt be Browne Oldenburgnak.⁴² Megjegyzendő, a sóbányákról szóló Browne-jelentés Angliában több helyen is fennmaradt: kéziratban (bár helytelenül John Wallisnak tulajdonítva) a *British Library*-ban, illetve nyomtatásban a *Philosophical Transactions of the Royal Society* egyik 1670. évi számában lelhető fel.⁴³ Sőt, a sóbánya-szöveget Edward Browne részletesen beledolgozta rendkívül nagy sikerű útleírásába is, az 1673-ban megjelent *A Brief Account of Some Travels in Hungaria, Servia...* című, később kiegészítve újra kiadott könyvébe, melyben ugyancsak beszámolt a magyarországi arany- és ezüstbányákról, sőt az ottani meleg forrásokról, fürdőkről is.⁴⁴

Edward Browne összesen tizenöt levelet írt Henry Oldenburgnak, s bár ezeknek egy része más országok természeti jelenségeinek a leírásával foglalkozik, a magyarországi bányákat illetően sokáig ő volt a *Royal Society* véleményformáló, mérvadó szakértője. Két hosszabb, levélben küldött leírását, az 1669. április 20-án és az 1670. január 26-án kelteztet, fel is olvasták a Társaság későbbi ülésein. S bár első Londonban megjelent, franciából fordított könyve a perekopi tatárokról és a kozákokról szólt, átütő nemzetközi sikert igazán a fent említett közép-európai útleírásával ért el, amely 1673 után több angol kiadást ért meg (1685, 1687), de franciára, németre (1686) és hollandra is (1696) lefordították. Az első angol kiadásban mintegy hetven oldal foglalkozik a magyarokkal, illetve Magyarországgal, melyek nagy részét Szamota István már a 17. század végén lefordította (franciából és eléggé pontatlanul); én magam pedig a legérdekesebb

41 I. m. 464.

42 I. m. 465–466. A félmagyar Johannes Rottal gróf, császári miniszterről van szó.

43 Sloane MS 4026, fol. 1–2v., ill. *Edward Brown: Concerning the Mines, Minerals, Baths etc. of Hungary, Transylvania... etc. Philosophical Transactions of the Royal Society* 5(1670) 436–441.

44 A sóbányákról ld. *Edward Brown, M.D.: A Brief Account of Some Travels in Hungaria, Servia...* London, 1673. 112–113. Dedikált példánya a Royal Society londoni könyvtárában.

részeket újra fordítottam és kiadtam *Angol és skót utazók a régi Magyarországon (1542–1737)* című könyvemben.⁴⁵

Henry Oldenburg szívós próbálkozásainak eredményeként Dr. Edward Browne lett tehát a *Royal Society*nek küldött beszámolóival, illetve az 1673-ban kiadott könyvével (amiben nevét már „Brown”-nak írja) az a tudós, aki több évtizedre kielégítette nemcsak az angol tudományos életnek a magyarországi bányák iránti érdeklődését, de egyszersem olyan könyvet adott az angol olvasóközönség kezébe, amelyikből az hitelesen tájékozódhatott mind a 17. század végi királyi Magyarország, mind pedig a török megszállás alatt lévő területek helyzetéről és valós viszonyairól.

GYÖRGY GÖMÖRI

OLDENBURG, LUBIENIECKI AND THE “STUDIOUS” TRANSYLVANIANS THE CORRESPONDENCE OF THE FIRST DECADE OF THE ROYAL SOCIETY

The Royal Society received its Charter in 1662, and in 1665 it launched a scientific periodical entitled *Philosophical Transactions* which soon became the *Philosophical Transactions of the Royal Society*. It was here that Robert Boyle first printed a list of general enquires ‘touching Mines’ which then Thomas Henshaw and Abraham Hill expanded into a list of specific “Inquiries for Hungary and Transylvania” (*Philosophical Transactions of the Royal Society* 2[1666–1667] 467–469.). This contained twenty-one questions mostly about the Hungarian mines, and Henshaw and Hill, employed “a studious and inquisitive Transylvanian who from London returned to his Countrey,” and who “promised to procure good answers to the following particulars”, which he was supposed to send back to Henry Oldenburg, the German-born first secretary of the Royal Society.

It is from the Oldenburg correspondence (published by the Halls between 1965 and 1986, though with numerous blank spots and factual errors) that we can reconstruct what happened afterwards. Through the Hungarian scholar Pál P. Jászberényi then resident in London, Oldenburg got in touch with the Hamburg-based Polish émigré astronomer Stanislaw Lubieniecki, to whom he recommends a “Mr Marcus”, the young Transylvanian mentioned above. In fact, “Marcus” whose (full name was Dániel Márkos Szentiványi) did not return to his homeland via Hamburg, but via Stettin and Frankfurt/Oder, where in 1667 the scientist J.C. Beckman writes to Oldenburg, offering to mediate in the future between Márkos and the Royal Society. Once back in his homeland the Transylvanian Unitarian scholar either was unable to keep his word, or the mineral specimen which he gathered were lost on their way back to Beckman- at any rate Oldenburg was chasing “Mr Marcus” for information about the Hungarian mines in vain even as late as 1669.

By that time, however, a new informant was found in the person of Dr Edward Browne (or as he wrote his name later: Brown) who contacted Henry Oldenburg from

45 Edward Browne észak-magyarországi és Duna menti utazása 1669-ben. In: *Angol és skót utazók a régi Magyarországon (1542–1737)*. Vál., ford., a bev. és a jegyzeteket írta: Gömöri György. Bp. 1994. 64–74.

Vienna in December 1668. He was a medical doctor interested in the hot springs and mines of Central Europe, including Hungary. On Oldenburg's encouragement Browne visited Upper Hungary and collected specimen there, finally returning to England and joining the Royal Society. Most of his reports to the Royal Society are included in his travelogue *A Brief Account of Some Travels in Hungaria, Servia, etc.* (London, 1673.) which became an international bestseller, also translated into German, French and Dutch. It was with Dr Edward Browne's reports that Oldenburg could at least partly realise the Royal Society's 1666 project to find out more about the mines of Hungary and Transylvania.